

## РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК 371.315.6:51

**Т. Ю. Вдовина**

Сумський державний педагогічний  
університет імені А. С. Макаренка

### **ХРИСТІЯНСЬКА ЕТИКА ЯК ЗАСІБ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

*У статті теоретично обґрунтовано та експериментально доведено необхідність викладання християнської етики як засобу духовно-морального виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Наведено результати роботи по введенню даної дисципліни в навчально-виховний процес і окреслено перспективи її розвитку та популяризації серед учнів і батьків. Автор статті звертається при розгляді питання, як до позиції сучасних педагогів, так і до визнаних майстрів педагогічної науки. Визначено необхідність у відповідних педагогічних кадрах та їх підготовці. Наведено приклади державних програм з викладання даного предмету. Викладено авторську позицію щодо викладання даного курсу, як ключового засобу у формуванні духовно-моральної особистості учня.*

**Ключові слова:** *духовність, моральність, духовно-моральне виховання, християнська мораль, християнська етика, предмети духовно-морального спрямування, християнське виховання, моральна особистість.*

**Постановка проблеми.** Формування духовного світу дітей і молоді, духовності як провідної якості особистості – велике та складне завдання. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли складності соціально-економічного й політичного розвитку країни в попередні роки боляче вразили молодь. У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій релігійні моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей і молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні християнських цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на їх основі, що разом з іншими складовими сприятимуть розвитку й формуванню духовної високomorальної особистості, майбутнього громадянина України.

На сьогодні курси духовно-морального спрямування є однією з найбільш актуальних і суперечних проблем у релігійному й освітньому житті нашої держави. І це зрозуміло, адже йдеться не про чергову рядову виховну концепцію, про яку поговорять і незабаром забудуть. Ідеться про дещо серйозніше – унікальну, потужну, високоефективну, перевірену світовим і вітчизняним досвідом виховну систему, яка має на меті формування світогляду й поведінки, пов'язаних із християнською системою

цінностей, що в підсумку визначає спосіб мислення, спілкування, діяльність людини та її життя в цілому.

Процес відродження незалежної демократичної України з її прагненням увійти повноправним членом у світову цивілізацію передбачає всебічне втілення в суспільне та індивідуальне життя цивілізованих основ життєвого устрою на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. Тому метою освітнього процесу повинно бути не тільки надання основ знань з різних предметів, але й формування всебічно розвиненої, духовно й морально зрілої особистості, готової зустрітися з викликами сучасного життя [8, 148].

У всіх офіційних документах присутня вказівка: «Виховати всебічно розвинену особистість». Без сумніву, це прекрасний заклик. Біда лише в тому, що такої особистості, принаймні останнім часом, ніхто не бачив.

Як вирішує цю проблему християнство? Лише в християнстві є чітко визначена мета й призначення освітніх систем. Розглянемо уважніше поняття «освіта». У цьому цікавому слові можна відшукати ще два своєрідні поняття. По-перше, очевидним є слово «світ». Цей факт є надзвичайно повчальним. Адже в такому випадку навчально-виховний процес повинен бути організований так, щоб підготувати молоду людину до життя у світі. По-друге, менш очевидним, але ще більш важливим у слові «освіта» є поняття «світло». Розумно побудована система освіти повинна сприяти просвітленню душі людини.

Яка вона система духовно-морального виховання? Яке ж місце займає в цій системі християнська етика? Це проблеми, які стоять перед сучасною школою та вимагають вирішення.

**Аналіз актуальних досліджень.** Завдання духовно-моральної освіти та виховання має сьогодні надзвичайну значущість і актуальність. Ми вичерпали ресурс часу, який можна було б витратити на очікування того, що позитивні зміни прийдуть самі, або на пошуки альтернативних шляхів виходу. Сьогодні необхідно приймати рішення про вибір конкретного шляху виходу із ситуації, що склалася.

Однією з найбільш характерних ознак становлення незалежної української держави є повернення до християнства. Не стала винятком система народної освіти. Під час вивчення предметів гуманітарного циклу вчителі все частіше звертаються до біблійних текстів. Незмінним залишається прагнення людей пізнати істину, зрозуміти закони життя. Ще В. О. Сухомлинський говорив про те, що необхідно займатися моральним вихованням дитини, навчати вмінню відчувати людину. Василь Олександрович говорив: «Ніхто не вчить маленьку людину: «Будь

байдужим до людей, ламай дерева, попирай красу, вище за все став своє особисте». Все діло в одній, у дуже важливій закономірності морального виховання. Якщо людину вчать добру – вчать уміло, розумно, вимогливо, в результаті буде добро. Учуть злу (дуже рідко, але буває й так), у результаті буде зло. Не вчать ні добру, ні злу – все одно буде зло, тому що й людиною її треба зробити» [6].

В. Сухомлинський вважав, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві й ранній юності, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість доступні розумінню дитини лише за умови яскравої наочності, очевидності моральної суті того, що вона бачить, робить, спостерігає». Головне завдання сучасної школи формування нової людини духовного рівня, яка б жила та діяла згідно з універсальними законами природи й космосу. Для цього, насамперед, необхідно створити відповідну систему освіти, спрямовану на розвиток духу. Наприклад І. Д. Бех, пропонує особистісно орієнтовану гуманістичну освіту, що ґрунтується на самоцінності особистості, її духовності й суверенності [1]. Він підкреслює, що розвиток гуманної, вільної та відповідальної людини безпосередньо пов'язаний із системою її духовних цінностей. Духовність протистоїть утилітарно-прагматичним цінностям і передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, зосередженість на моральній культурі людства.

Українське суспільство, зокрема, керівництво держави, працівники освіти, усе частіше говорять про важливість духовних цінностей. Та одне діло декларувати, а зовсім інше – втілювати в життя завдання Державної національної програми «Освіта» – «відтворення й трансляція культури і духовності». У складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню. Зміст морального виховання учнів зумовлений потребами й вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівнем його моральності. З огляду на ці чинники, завдання морального виховання в школі – формування навичок життя в гармонії з природою, обов'язку та відповідальності, поваги до закону, до старших.

**Мета статті** – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити вплив християнської етики на духовно моральне виховання учнів ЗНЗ; довести ефективність християнської етики як засобу духовно-морального виховання учнів ЗНЗ.

**Виклад основного матеріалу.** Предмет духовно-морального спрямування, такий як, християнська етика несе та втілює собою те

найблагородніше, що має бути властиве в душі, серці, думках і вчинках кожної порядної людини. Тому оволодіння учнями вдома та в стінах школи християнською мораллю й етикою аж ніяк не суперечить принципу світськості.

Метою та завданням навчального предмета християнської етики, як визначав М. Стельмахович, є формування особи школяра на засадах християнської моралі, плекання духовності, доброти, людяності, милосердя, чесноті, працьовитості, виховання духовно багато особистості, яка усвідомлювала б свою відповідальність перед Україною і рідним народом [7]. Ураховуючи потребу духовного відродження України, з усіх ланок навчально-виховного процесу не кожна покликана забезпечити наповнення змістом, який би допомагав педагогам виховувати душу, чесні й сильні характери, формувати сумління й громадянські чесноти: працьовитість, самопожертву, пошану до старших і спонукав би школярів у єдності з Богом вирости корисними своєму народові.

Г. Ващенко, видатний український педагог, писав: «Все виховання української молоді мусить бути проникнуте християнським духом» [4]. Сьогодні вчені змушені визнати той факт, що з давніх-давен освіта та виховання підростаючого покоління були й залишаються сферою суспільного буття, де інтереси держави та церкви перетинаються [3, 49]. «Церква є педагогічною установою – колективною інстанцією, мета якої – виховання, удосконалення людського життя. На думку С. Франка, церква повинна «відстоювати гідність людини, робити все, що допомагає людині стати людянішою», «Знову і знову нагадувати суспільству, що без Бога найвищий сенс людського існування ніколи не може бути відкритий» [11, 113]. Так, у своєму дослідженні О. М. Білоус наводить дані соціологічного опитування про ставлення суспільства до ідеї зближення школи й Церкви. Важливим, на думку автора даної статі, є те, як громадськість ставиться до можливості викладання курсу духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах України духовенством і світськими педагогами. Згідно з результатами, 33,3% респондентів вважає за необхідне вивчення в школі Закону Божого за умови, що цей предмет викладатиме священник, 16,2% також підтримують цю ідею за умови, що він викладатиметься світською особою. Досить вагома частина респондентів не визначилися з позицією щодо вказаної проблеми – 26,1%. Разом із тим 24,4% опитаних категорично висловилися проти впровадження цього предмета до шкільних навчальних планів, не зважаючи на питання кадрового забезпечення [2, 152].

Більшість наукового й педагогічного загалу вважає, що викладання курсу християнської етики варто доручити педагогам. На думку О. Сухомлинської, духовну, моральну особистість не можна виховати без учителя, наставника, вихователя, тобто без людини, яка є поводитирем для дітей і молоді у світ духовності. Вона визнає аксіоматичним те, що християнську етику має читати педагог, який глибоко обізнаний з християнством, Біблією, Старим Завітом з його десятьма заповідями, вільно володіє цим матеріалом, переносючи ці вічні ідеї до ситуацій і поведінки сьогodнішніх школярів [9, 3].

Зараз у педагогіці широко коментуються ідеї народності, розвинені К. Д. Ушинським, але ми порівняно нещодавно довідалися, що вони спиралися на православну віру. Педагог, людина глибоко релігійна, був переконаний у тому, що душа – це основа будь-якої діяльності, що релігія, особливо після скасування кріпацтва, є гарантією моральності народу. У широковідомій сьогodні праці «Про народність у суспільному вихованні» Костянтин Дмитрович писав: «Є лише один ідеал довершеності, перед яким схиляються всі народності, це ідеал, що його дає християнство. Усе, чим людина як людина може й повинна бути, виражено цілком у божественному вченні, і вихованню залишається тільки раніше всього і в основу всього вкорінити вічні істини християнства. Воно дає життя і вказує вищу цінність будь-якому вихованню...» [10, 101–102]. Православна духовність визначає, за К. Д. Ушинським, не тільки нинішнє, а й майбутнє педагогічної науки.

Вивчення християнської етики не є навчанням релігії. Курс етики допоможе дітям знайти відповідь на одвічне питання: що є добро, а що – зло, навчить їх керуватися у своїх вчинках моральними принципами. Принципова відмінність вивчення основ християнської етики як навчальної дисципліни від релігійного виховання полягає в тому, що уроки християнської етики передбачають отримання суми знань про християнство, у той час як релігійне виховання передбачає здійснення обрядових правил. У цьому полягає головне розмежування між навчальним предметом християнської етики й релігією як сферою самовизначення особистості в межах свободи совісті, гарантованої Конституцією України. Саме тому, у Конституції України сказано: «... ураховуючи глибоку духовно-моральну кризу в нашій державі, національна школа покликана забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу провідним змістом, який би допоміг педагогам виховати високодуховну й високоморальну особистість...» (ст. 53).

Традиційно в Україні вирішальну роль у вихованні дітей відігравали батьки. Тому вони мають бути зацікавлені у вивченні в школах навчальних

курсів морально-духовного змісту. Адже завданням цих предметів є формування цілісного гуманітарного світогляду, толерантного ставлення до своєї культури та культур інших народів, що проживають в Україні [5].

Більшість батьків позитивно оцінює вплив курсу «Християнська етика в українській культурі» на виховання особистих якостей дитини. Про це йдеться в результатах дослідження Центру моніторингу столичної освіти щодо результатів запровадження експериментального курсу «Християнська етика в українській культурі». Дослідження було проведено в 121 навчальному закладі м. Києва. В анкетуванні брали участь учителі й батьки учнів молодших класів. Про це повідомляє прес-служба КМДА. На думку батьків, уроки найкраще сприяють формуванню в дітей таких чеснот, як доброта, совість, милосердя, повага до батьків, учителів, старших людей, турбота про рідних. Заняття з християнської етики сприяють розвитку в дітей мислення, зв'язного мовлення, пам'яті, інтересу до знань, естетичних смаків, творчих здібностей.

«Переважна більшість батьків проявляє зацікавленість змістом курсу – 92% анкетованих зазначили, що вони обговорюють зі своїми дітьми тексти, подані в підручнику й діляться своїми думками щодо прочитаного. Вони відзначають, що теми курсу дають знання з історії християнства, культури, етики й мистецтва, мови, природознавства й географії народознавства, довкілля. Позитивний вплив на виховання дітей настільки очевидний, що 72% батьків чотирикласників бажають, щоб діти вивчали цей курс і в наступних класах», – розповів про результати опитування заступник голови КМДА В. Журавський [12].

В Україні прийнято низку законодавчих актів, які дозволили ввести в ЗНЗ курси «Основи християнської етики», «Християнська етика в українській культурі», «Біблійна історія та християнська етика». Щорічно розробляються й доводяться до відома органів управління освітою на місцях, обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти методичні рекомендації стосовно вивчення курсів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах.

І якщо в 2005 році не було жодної назви, яка б мала гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки» та відповідала б сучасним вимогам до навчальної літератури, то зараз їх кількість складає не один десяток. Наявні також електронні посібники. Створено й видруковано концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування, програми, підручники, методичні посібники для вчителів, робочі зошити, хрестоматії для учнів з християнської етики та інших курсів духовно-морального спрямування.

Викладання «Основ християнської етики» та «Християнської етики в українській культурі» наразі здійснюється лише в 30% шкіл України. Проте за останній рік кількість відповідних навчальних закладів зростає майже на 10%.

**Висновки.** Курс християнської етики пропонує систему принципів і методів, що є однією зі складових у необхідності морального розвитку особистості. На сучасному етапі розвитку суспільства виховні методи повинні бути зорієнтовані на становлення й розвиток такої особистості, яка б оптимально могла вирішувати складні проблеми, успішно досягати, індивідуальних і суспільних цілей, керуючись при цьому моральними нормами.

Найдорожче, що в нас є, – це діти. І ми хочемо, щоб вони виростили здоровими й щасливими, незважаючи на телевізор, який роками закарбовує в дитячій пам'яті сцени жорстокості, хтивості, прагнення насолоди, усупереч павутині, яку плете для наших дітей Інтернет, не дивлячись на рекламу алкоголю по телебаченню, усупереч зусиллям наркоділків. Найбільшим помічником для нас у цій справі стане школа й клас, де викладається християнська етика. І робить це добре підготовлений, відданий своїй справі вчитель.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1.
2. Білоус О. М. Державно-церковні відносини як об'єкт політологічного аналізу : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О. М. Білоус. – К., 2003. – 180 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Молодь, 2002.
4. Ващенко Г. Роль релігії в житті людства і релігійне виховання молоді / Г. Ващенко // Визвольний шлях. – 1954. – № 6.
5. Вдовина Т. Ю. Дидактичні умови викладання християнської етики учням різних вікових груп. / Т. Ю. Вдовина // Біблійна історія та християнська етика: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару, (Полтава, 9 квітня 2013 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2013. – 234 с.
6. Затворник Феофан Святитель. Что есть духовная жизнь и как на нее настроиться? – М. : Из-во Московской Православной епархии, 2003.
7. Стельмахович М. Г. Християнська етика в початковій школі / М. Г. Стельмахович // Поч. школа. – 1999. – № 4.
8. Сурело Є. А. Шляхи відродження духовності в сучасній школі / Є. А. Сурело // Біблійна історія та християнська етика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Полтава : Друкарська майстерня, 2011. – С. 147–150.
9. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики (виступ на загальних зборах АПН України 07.12.05) [Електронний ресурс] / Ольга Василівна Сухомлинська. – Режим доступу : <http://www.apsu.org.ua/doc/vystup-01272006.doc>.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори / К. Д. Ушинський. – К., 1983. – Т. 1. – С. 101–102.

11. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / М. М. Фіцула. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. – 232 с.

12. «Християнська етика» в школі: батьки київських школярів позитивно оцінили вплив курсу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : *Освіта.іа*.

## РЕЗЮМЕ

**Вдовина Т. Ю.** Християнська етика як средство духовно-морального виховання учеників загальноосвітнього навчального закладу.

*В статті теоретично обґрунтовано і експериментально доведено необхідність викладання християнської етики як средства духовно-морального виховання учеників загальноосвітніх навчальних закладів. Показано результати роботи по введенню даної дисципліни в науково-виховний процес і описано перспективи її розвитку. Автор статті, розглядаючи питання, звертається, як до позицій сучасних педагогів, так і до визнаними майстрами педагогічної науки. Визначено необхідність в відповідних педагогічних кадрах і їх підготовці. Приведено приклади державних програм по викладанню даного предмету. Визначено авторську позицію стосовно викладання даного курсу, як ключового средства в формуванні духовно-моральної особистості ученика.*

**Ключові слова:** духовність, моральність, духовно-моральне виховання, християнська мораль, християнська етика, предмети духовно-моральної спрямованості, християнське виховання, моральна особистість.

## SUMMARY

**Vdovyna T.** Christian ethics as a means of spiritual and moral education of pupils in comprehensive educational establishments.

*In modern conditions formation of the spiritual world of children and youth as a leading personality traits is a complex task. In a situation of acute shortage of values and orientations of religious moral values which are the basis of human values play an increasingly greater role in the education of today's children and youth. Consequently, there is an urgent need to attract Christian values in the process of raising children, the definition of the basic principles, goals, objectives, content, forms and methods of forming spirituality based on them, together with other components contribute to the formation of highly moral spiritual personality, future citizens of Ukraine.*

*The period of Ukraine's independence formation, aspiring for the economical, political, legal, educational and cultural development demands creation of civic relationship on the basis of moral norms and human values. The standard of spiritual culture and moral education of the growing up generation gives rise to anxiety. The conflicts and stresses both in educational establishments and in families are caused by the disregard to the fixed spiritual values. Such spiritual assets as love, family and cultural heredity are losing their importance. Consequently the immediate task of the present time becomes the renewal of the state national pattern of spiritual and moral education within the existing educational system. Giving knowledge on different subjects, forming of intellectually developed, spiritually and morally mature, ready for the contemporary life a personality must become the aim of the educational process.*

*The importance of teaching Christian Ethics as a means of spiritual and moral education of the pupils in comprehensive educational establishments is theoretically grounded and experimentally proved in the article. The results of the project work as for the introduction of this subject into the educational process and the prospect of its development*

*and popularization among pupils and their parents are also given. While studying the issue the author of the article takes into consideration the opinion both of the contemporary teachers and of the recognized experts in the domain of pedagogy. The demand of the skilled personnel and their appropriate training is determined. The examples of the curriculum of the above mentioned subject are given in the article. The author's position as for the teaching the subject as the main means in the formation of spiritual and moral pupil's personality is stated here.*

**Key words:** *Christian Ethics, human values, spiritual assets, fixed spiritual values, moral norms, a spiritually and morally mature personality, pedagogical domain.*

УДК 37.022

**Л. В. Власенко, К. М. Чала**

Національний університет харчових технологій

### **ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

*У статті описано основні методи навчання іноземних мов і подано їх загальну характеристику, розглянуто технології навчання, їх особливості в процесі вивчення іноземних мов. Розглядаються питання вдосконалення методів навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Також схарактеризовано принципи та напрями навчання, за допомогою яких здійснюється освітня мета. Описано декілька методів навчання: метод активізації можливостей, особистісно-діяльнісний метод, метод особистісно-орієнтованого навчання. Висвітлено мету навчання іноземної мови у ВНЗ, що дозволить реалізувати знання студентів, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань у реальних життєвих ситуаціях.*

**Ключові слова:** *механізм, метод навчання, технологія навчання, інтенсивне навчання.*

**Постановка проблеми.** З розвитком сучасного суспільства вивчення іноземної мови набуває все більшої популярності, проводяться пошуки нових методів навчання. Одним із таких методів є інтенсифікація навчання іноземних мов. Це поняття часто пов'язують зі швидкісним вивченням мови, головною рисою якого є навчання лише усним формам навчання за короткий період, а така думка є не зовсім правильною.

**Аналіз актуальних досліджень.** Дослідження наукової літератури свідчить про те, що проблема організації та оптимізації навчального процесу, удосконалення методів навчання завжди була однією з найбільш актуальних проблем освіти. Ці питання обговорювались у наукових працях багатьох психологів і педагогів, таких як Д. Брунер, П. Гальперін, М. Гузик, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтьєв, І. Лернер, В. Ляудіс та ін.

**Мета** статті – з'ясувати шляхи вдосконалення методів навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі.

**Виклад основного матеріалу.** Термін «інтенсивне навчання» вперше був запропонований болгарським вченим Георгієм Лозановим. Саме ним у